

Κ.Π.Καβάφης
«Το πρώτο σκαλί»

Στόχοι:

- ✓ Να γνωρίσουν ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά διδακτικά ποιήματα του Καβάφη
- ✓ Να αναζητήσουν τα χαρακτηριστικά στοιχεία που δικαιώνουν το χαρακτηρισμό του ποιήματος ως εσωτερικού μονολόγου

Μέθοδος: ερμηνευτική

Αφόρμηση:

- αφιέρωμα στον Τύπο στον Καβάφη και στο έργο του. Διαβάζουμε στην τάξη το πορτρέτο του Αλεξανδρινού ποιητή, σκιαγραφημένο από το Νίκο Καζαντζάκη

για τον ποιητή και το έργο του

- Ο Καβάφης διέκρινε από άποψη περιεχομένου τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες:

α. φιλοσοφικά-διδακτικά

- ✓ **β. ιστορικά:** «Εγώ είμαι ποιητής ιστορικός· ποτέ μου δε θα μπορούσα να γράψω μυθιστόρημα ή θέατρον· αλλ' αισθάνομαι μέσα μου 125 φωνές να με λένουν ότι θα μπορούσα να γράψω ιστορίαν.»

Κ.Π.Καβάφης

γ. ηδονικά

- **χαρακτηριστικά καβαφικής τέχνης:**

- «[Ο Καβάφης] αντιλαμβανόταν την ποίηση αριστοκρατικά, σαν ένα λειτούργημα που εξευγενίζει τη ζωή, αντίδοτο για τη φτώχεια και την κατάρρευση» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας
- αποστροφή προς τη λυρική έξαρση και ηθελημένη πεζολογία
- ειρωνεία
- καταφυγή στον ιστορικό μύθο: «Στην ιστορία όχι την ένδοξη αλλά τη μεταβατική, την ελληνιστική με τη διάχυτη ηθική και πολιτική σύγχυση [...] ο Καβάφης αναγνωρίζει τα συμπτώματα της κοινωνίας του καιρού του, την κοινωνία της «παρακμής» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας
- αναγωγή της «καθαρής ηδονής» σε αξία απόλυτη της ζωής και του έργου του
- «Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Καβάφης είναι αμφιρρεπής, ανάμικτη από λόγιους και λαϊκούς τύπους, εκείνη τάχα που η αστική τάξη μεταχειριζόταν στις συναλλαγές της» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας

ερμηνευτική προσέγγιση

- ✓ το ποίημα «Το πρώτο σκαλί» το κατατάσσει ο Παπανούτσος στα φιλοσοφικά-διδακτικά ποιήματα του Καβάφη και συγκεκριμένα στην ειδικότερη κατηγορία που ονομάζει «Παραινέσεις προς τους Ομότεχνους».
- ✓ Στο «Πρώτο σκαλί» ένας ώριμος ποιητής, ο Θεόκριτος, (βουκολικός ποιητής από τις Συρακούσες, που άκμασε γύρω στο 270π.Χ. και πέρασε μέρος της ζωής του στην Αλεξάνδρεια) ενθαρρύνει έναν αρχάριο ποιητή, τον Ευμένη. Κατά το Σαββίδη, τόσο ο Ευμένης όσο και ο διάλογός του με το Θεόκριτο «είναι πιθανότατα φανταστικά».
- ✓ Σύμφωνα με το Σεφέρη, το ποίημα «εκφράζει φανερά την εμπειρία του Καβάφη από τις πρώτες περιπλανήσεις στο λαβύρινθο της τέχνης- το «πρώτο σκαλί της ποιήσεως», που νομίζει ότι πατά γύρω στα 1900». Σεφέρης Γ., *Δοκιμές Α' (1936-1947)* Αθήνα, εκδ. Ίκαρος, 1974, σελ. 383
- ✓ **Θέμα:** η πολιτογράφηση στων «ιδεών την πόλι» είναι έργο επίπονο και κάθε πρόοδος, όσο μικρή κι αν είναι, πρέπει να ενθαρρύνεται.
- ✓ **«Το πρώτο σκαλί»:** ο τίτλος αναφέρεται στο αρχικό στάδιο της ποιητικής -και γενικότερα πνευματικής- δημιουργίας, κατά το οποίο ο καλλιτέχνης διαμορφώνει τα βασικά χαρακτηριστικά της τέχνης του, προκειμένου να ανέβει σταδιακά με προσωπικό αγώνα και θυσίες στην «υψηλή, πολύ υψηλή της Ποιήσεως τη σκάλα»
- ✓ **πρόσωπα:**

- Θεόκριτος: βουκολικός ποιητής από τις Συρακούσες, που άκμασε γύρω στο 270π.Χ. και πέρασε μέρος της ζωής του στην Αλεξάνδρεια
- Ευμένης: φανταστικό πρόσωπο
- **Προσέχουμε την επιλογή των ονομάτων:** Θεόκριτος < Θεός + κρίνω = αυτός που έχει κριθεί από τους θεούς και έχει καταξιωθεί στην τέχνη του. Ευμένης < ευ + μένος = ο θετικά διακείμενος απέναντι στην τέχνη του, ο αφοσιωμένος καλλιτέχνης

✓ Δομή ποιήματος:

- **α' ενότητα:** στ. 1- 10 : το παράπονο του Ευμένη
- **β' ενότητα:** στ. 110 26: η ενθάρρυνση του Θεόκριτου

✓ «Εἰς τον Θεόκριτο Ευμένης»: εισαγωγή: ο αφηγητής – ετεροδιηγητικός- εισάγει με χαρακτηριστικά λιτότητα τα δύο πρόσωπα, το Θεόκριτο και τον Ευμένη, για τον πρώτο δε χρειάζονται συστάσεις· πρόκειται για τον καταξιωμένο ποιητή Θεόκριτο, ενώ για το δεύτερο κρίνει απαραίτητο να σχολιάσει: «ο νέος ποιητής».

✓ «Τώρα δύο χρόνια ο δυστυχισμένος»: σε ευθύ λόγο μας δίνεται το παράπονο του Ευμένη: αν και έχουν περάσει κιόλας δύο χρόνια από τότε που καταπιάστηκε με την ποιητική γραφή, μόνο ένα ειδύλλιο έχει ολοκληρώσει. Απογοητευμένος, λοιπόν, καθώς συνειδητοποιεί το ύψος στο οποίο πρέπει να ανέλθει, για να καταξιωθεί ποιητικά «Αλίμονον, εἴν' υψηλή, το βλέπω, πολύ υψηλή της Ποιήσεως η σκάλα» παραπονιέται ότι θα παραμείνει για πάντα καρφωμένος σε αυτό το πρώτο σκαλί που με πολύ κόπο ανέβηκε.

✓ Με την ορμή και το πάθος της νιότης ο Ευμένης βιάζεται να αλώσει το χώρο της Τέχνης – «ένα» «μονάχα» «μόνο» έργο έχει κατορθώσει να ολοκληρώσει- αλλά έχει την εντιμότητα και την ωριμότητα να παραδεχτεί ότι «Αλίμονον, εἴν' υψηλή, το βλέπω, πολύ υψηλή της Ποιήσεως η σκάλα» και απελπίζεται με την απόλυτη απελπισία των νέων «κι απ' το σκαλί το πρώτο εδῶ που εἰμαι ποτέ δεν θ' ανέβω ο δυστυχισμένος»

✓ Με το παράπονό του ο Ευμένης καθορίζει τις προϋποθέσεις ποιητικής καταξίωσης:

α. επίπονη και μακρόχρονη προσπάθεια

β. αρτιότητα

✓ «Εἰπ' ο Θεόκριτος.... μεγάλη δόξα»: ο αφηγητής δίνει το λόγο στο Θεόκριτο και ο ίδιος αποσύρεται. Ως έμπειρος τεχνίτης του ποιητικού είδους που καλλιεργεί και ο Ευμένης και καταξιωμένος ποιητής, ο Θεόκριτος αναλαμβάνει τα μυσήσει το νέο ποιητή στον κόσμο της Ποίησης και τις αξίες της.

✓ Ο λόγος του Θεόκριτου έχει την τυπική δομή ενός ομηρικού συμβουλευτικού λόγου:

- διακριτική επίπληξη: «Αυτά τα λόγια ανάρμοστα και βλασφημίες είναι»: το παράπονο του Ευμένη προσβάλλει την ιερότητα της Ποιήσεως
- ενθάρρυνση: «Κι αν είσαι στο σκαλί το πρώτο....μεγάλη δόξα»: ο Ευμένης πρέπει να αισθάνεται υπερήφανος που κατέκτησε έστω και το πρώτο σκαλί της ποιητικής τέχνης, αφού «Εδῶ που έφτασες λίγο δεν είναι· τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα»
- αιτιολόγηση της σκέψης του: «Κι αυτό ακόμητυχοδιώκτης»: ο Θεόκριτος παραθέτει τη συλλογιστική του σχετικά με την επιτυχία που έχει ήδη σημειώσει ο Ευμένης:

- κι αυτό ακόμη το πρώτο σκαλί απέχει πολύ από τον κοινό τον κόσμο, από τους αμύητους στα μυστήρια της Ποιήσεως
- το ότι βρίσκεται ο Ευμένης στο πρώτο σκαλί είναι απόδειξη του ότι έχει γίνει δεκτός δικαιωματικά «εις των ιδεών την πόλι»
- η πολιτογράφηση αυτή δεν είναι καθόλου εύκολο εγχείρημα, αφού και «δύσκολο στην πόλι εκείνη και σπάνιο να σε πολιτογραφήσουν», καθώς στην αγορά της επαγρυπνούν Νομοθέτες που κανέναν τυχοδιώκτη δεν μπορεί να ξεγελάσει

- συμπέρασμα: Επομένως, «Εδῶ που έφθασες, λίγο δεν είναι· τόσο που έκαμες μεγάλη δόξα». Έτσι, το ποίημα κλείνει με την επανάληψη των στ.14-15 που αποτελούν τη **βασική ιδέα** που διαπνέει το ποίημα: εφόσον ο νέος ποιητής Ευμένης, κατόρθωσε με το μοναδικό άρτιο έργο του, να ανέβει στο πρώτο σκαλί της «Ποιήσεως τη σκάλα», να ξεχωρίσει από την πλατιά μάζα και να πολιτογραφηθεί «εις των ιδεών την πόλι» με τη συναίνεση των Νομοθετών της, έχει κερδίσει μεγάλη δόξα.

✓ **Η αλληγορία:** «εις των ιδεών την πόλι»: παραπέμπει στην πλατωνική ιδεώδη πολιτεία και ενδεχομένως συμβολίζει τον κόσμο της πνευματικής δημιουργίας και των πνευματικών ηδονών. Οι **Νομοθέται** αντιστοιχούν στους κριτές του ποιητικού και πνευματικού εν γένει έργου που μπορεί να είναι είτε οι καταξιωμένοι ομότεχνοι, είτε οι αποδέκτες των πνευματικών έργων, είτε ο πανδαμάτωρ χρόνος, που διασώζει τα άξια έργα και καταβαρυνώνει τα ασήμαντα. Οι **Τυχοδιώκται** τέλος είναι οι ανάξιοι δημιουργοί που παρεισφρέουν στον ιερό χώρο της Τέχνης αλλά δεν καταφέρνουν να ξεγελάσουν τους **Νομοθέτες**.

- ✓ **Τα προσωπεία του ποιητή:** αφηγητής- Θεόκριτος και Ευμένης φαίνονται να αποτελούν τα προσωπεία του ποιητή που υποδύεται και τους τρεις ρόλους, για να εκφράσει τις ποιητικές του αγωνίες αλλά και τα ποιητικά του πιστεύω. Έτσι, ο Καβάφης είναι ο αφηγητής που αφηγείται τη φανταστική συνομιλία μεταξύ των δύο ποιητών. Είναι, επίσης, ο νέος ποιητής Ευμένης, καθώς, όταν γράφει *«Το πρώτο σκαλί»* έχει αρχίσει να διαμορφώνει το προσωπικό του ύφος, για το οποίο όμως δεν είναι καθόλου σίγουρος ότι θα τον καταξιώσει ποιητικά. Σε αυτό βέβαια συντέινει και η αντίδραση των σύγχρονων ομότεχών του στην καθαφική ποιητική γραφή: Ο Παλαμάς έγραφε: *«Μάλλον για ρεπορτάζ μοιάζουν τα γραφτά του»*, ο Ψυχάρης τον θεωρούσε *«καραγκιόζη της δημοτικής»*, ενώ ο Γ.Θεοτόκας υποστήριζε πως σε μια δικογραφία διαζυγίου υπάρχει πολύ περισσότερη ψυχή απ' ό, τι σε ολόκληρο το καθαφικό έργο. *«Χάπια που στέκονταν στο λαιμό»* χαρακτηρίζονταν τα ποιήματά του –ακόμη και η *«Ιθάκη»* του περιφρονούνταν σαν ... *«αλεξανδρινή μπανάνα»*. Ο Καβάφης, τέλος, είναι ο ποιητής Θεόκριτος, που έχει συνειδητοποιήσει ότι η Ποίηση είναι *«η ανώτατη και τελειοτάτη της τέχνης μορφή και έκφρασις»* που απαιτεί επίπονη προσπάθεια. Είναι, άλλωστε, γνωστό, ότι ο Καβάφης επιμελούνταν τα ποιήματά του μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του με *«ακοίμητη λαχτάρα για τελειότητα: δούλευε αδιάκοπα, έγραφε πολλά, κρατούσε λίγα και παρουσίαζε ελάχιστα»* Κ.Θ.Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα, εκδ. Ίκαρος, 1975, σελ. 458*. έτσι, ενώ το ποίημα εμφανίζεται ως διάλογος μεταξύ του Ευμένη και του Θεοκρίτου, είναι στην πραγματικότητα ένας μονόλογος του ποιητή με τον εαυτό του, μέσω του οποίου εκφράζει τον προβληματισμό του για την ποιητική του αξία και καταθέτει τα ποιητικά του πιστεύω
- ✓ το μάθημα κλείνει με ακρόαση ποιημάτων του Ποιητή σε απαγγελία Ε.Λαμπέτη
- ✓ **Παράλληλο κείμενο:** Ν.Βρεττάκου: *«Αν δε μου 'δινες την ποίηση, Κύριε»*.

* ερωτήσεις

- Γιατί παραπονιέται ο Ευμένης;
- Με ποια επιχειρήματα ο Θεόκριτος παρηγορεί τον Ευμένη;
- Τι συμβολίζει των των ιδεών η πόλις και γιατί είναι δύσκολο να γίνει κανείς πολίτης της;

Κ.Π.Καβάφης

«Υπέρ της Αχαϊκής συμπολιτείας πολεμήσαντες»

Στόχοι:

- ✓ Γνωριμία των μαθητών με τον ιστορικό Καβάφη
- ✓ Βίωση από τους μαθητές του καθαφικού επιγράμματος, που εξαίρει την ανδρεία των τελευταίων υπερασπιστών της ελληνικής ελευθερίας το 146π.Χ.
- ✓ Κατανόηση των τριών χρονικών επιπέδων που λειτουργούν στο ποίημα: του ιστορικού γεγονότος, του ποιητή-προσωπείου, Αχαιού, και του ποιητή Καβάφη
- ✓ Σύγκριση με το ποίημα *«Θερμοπύλες»*, το ποίημα του Χρέους και της Αξιοπρέπειας

Μέθοδος: ερμηνευτική

Αφόρμηση:

Εγώ είμαι ποιητής ιστορικός· ποτέ μου δε θα μπορούσα να γράψω μυθιστόρημα ή θέατρον· αλλ' αισθάνομαι μέσα μου 125 φωνές να με λένουν ότι θα μπορούσα να γράψω ιστορίαν.» **Κ.Π.Καβάφης**

«Στην ιστορία όχι την ένδοξη αλλά τη μεταβατική, την ελληνιστική με τη διάχυτη ηθική και πολιτική σύγχυση [...] ο Καβάφης αναγνωρίζει τα συμπτώματα της κοινωνίας του καιρού του, την κοινωνία της «παρακμής» Mario Vitti : *«Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας»* εκδ. Οδυσσεάς

Αξιοποιούμε το εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου για την ιστορική πλαισίωση του ποιήματος που λειτουργεί σε τρεις χρόνους.

α. Σκάρφεια Λοκρίδας – Κριτόλαος – Μέτελλος } συντριπτική ήττα Αχαιών
Λευκόπετρα Κορίνθου- Δίαιος - Μόμμιος } 146π.Χ.

β. Χρονολογία γραφής επιγράμματος από τον Αχαιό: 109 π.Χ., εποχή τεράστιων εσωτερικών και εξωτερικών προβλημάτων

γ. Χρονολογία έκδοσης ποιήματος: 1922 (Φεβρουάριος)

σχόλια:

- ✓ **Μορφή ποιήματος:** επίγραμμα: ιδιότυπο ποιητικό είδος που χρωστάει τη γένεσή του στη συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων να χαράσσουν επιγραφές στους τάφους (επιτύμβια) και στα αφιερώματα στους θεούς (αναθηματικά). Αρετή του θεωρείται η εύστοχη συντομία. Πβ. Σιμωνίδειο επίγραμμα: Ὡ ξεῖν ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι»
- ✓ **Θέμα:** εγκώμιο των νεκρών των δύο τελευταίων μαχών μεταξύ της Αχαϊκής Συμπολιτείας και της Ρώμης (146 π.Χ.)
- ✓ **Δομή:**
Α' ενότητα: «Ἀνδρείοι σεις ... ὁ ἐπαινός σας.-»: **το επίγραμμα:** «Ἐνα λαμπρό επίγραμμα, αυτοί οι ἔξι στίχοι-ἔχουν κάτι ἀπὸ το μέταλλο του Σιμωνίδη» Γ.Σεφέρης, Δοκιμές Α', Αθήνα, εκδ. Ἴκαρος, 1974, σελ. 329
Β' ενότητα: «Ἐγράφη Λαθύρου»: **γραμματολογική υποσημείωση**
- ✓ «Υπέρ της Αχαϊκής Πολιτείας πολεμήσαντες»: ο τίτλος του ποιήματος προετοιμάζει τον αναγνώστη για τον εγκωμιαστικό χαρακτήρα του επιγράμματος που ακολουθεί και διαφωτίζει σχετικά με τους ήρωες στους οποίους αναφέρεται το επίγραμμα
- ✓ «Ἀνδρείοι σεις που πολεμήσατε και πέσατ' ευκλεώς/ τούς πανταχού νικήσαντες μη φοβηθέντες»: στους δύο πρώτους στίχους που θυμίζουν δωρική αρχιτεκτονική δίνεται το περιεχόμενο του επιθέτου *ανδρείοι* και εξαιρείται ο ένδοξος θάνατος σύμφωνα με την αρχαϊκή αντίληψη (πβ. Το επίγραμμα του Σιμωνίδη: «Ἄσβεστον κλέος οἶδε φίλην περὶ πατρίδι θέντες / ἀμφεβάλλοντο νέφος κυάνεον θανάτου»). Προσέχουμε τις λέξεις *ανδρείοι* και *ευκλεώς* στην αρχή και στο τέλος του α' στίχου που διασφαλίζουν την ισορροπία του στίχου και υπογραμμίζουν τη γενναιότητα των μαχητών.
- ✓ διττή αιτιολόγηση του επιθέτου «*ανδρείοι*»:
 - επειδή πολεμήσατε και πέσατ' ευκλεώς (πβ. «*εὐκλεῆς τύχη, εὐκλεῶς ἀπολέσθαι, εὐκλεῶς κατθανεῖν*», Πέρσαι, 328)
 - επειδή δε φοβηθήκατε εκείνους που νίκησαν «*πανταχού*», εκείνους δηλαδή που νίκησαν την τρομερή Καρχηδόνα του Αννίβα και τις Συρακούσες, την ανίκητη Μακεδονία, τη Μαγνησία του Αντιόχου του Μεγάλου. Η αντίθεση μεταξύ των δύο μετοχών του στίχου *τούς νικήσαντας ≠ μὴ φοβηθέντες* δίνει με εύγλωττο τρόπο τον ηρωισμό των υπερασπιστών της ελληνικής ελευθερίας
- ✓ «*Ἄμωμοι σεις, ἀν ἔπταισαν ὁ Διαίος κι ὁ Κριτόλαος*»: η αντίθεση: *ἄμωμοι ≠ ἔπταισαν*, εξαίρει το νόημα του επιθέτου «*ἄμωμοι*», προβάλλει τον προβληματισμό του ποιητή για «*τις τύχες των απλών και των πολλών που πληρώνουν ακριβά τα λάθη της ἀνάξιας ηγεσίας*» και περιέχει την ένσταση-αντίρρηση του ποιητή σε κάποια κατάκριση σε βάρος των νεκρών πολεμιστών. Οι νεκροί πολεμιστές εκτέλεσαν με τρόπο ἄμεμπτο το ιερό τους χρέος ἀπέναντι στην πατρίδα τους· για την ήττα ευθύνονται οι τελευταίοι αρχηγοί των Αχαιών, που ξεσήκωσαν σε πόλεμο κατὰ των Ρωμαίων τις πόλεις της Αχαϊκής Συμπολιτείας, σε μια φάση κατὰ την οποία ἦταν στρατιωτικά ἀνοργάνωτοι και διχασμένοι (φιλορωμαίοι-αντιρωμαίοι Αχαιοί): ἔτσι, ἀποδείχθηκαν κατώτεροι των κρίσιμων καιρῶν και των ἀνδρῶν που οδήγησαν στο βωμό της θυσίας. Ο Καβάφης, λοιπόν, προσπαθεῖ να σώσει τους νεκρούς πολεμιστές ἀπὸ το βάραθρο της κατάρτας και της λήθης, ὅπου τους καταδίκασε η ἱστορία. Βέβαια, τίποτα το ἱστορικά μεγάλο δεν ἔκαναν οἱ ἄμωμοι· στάθηκαν, ὡστόσο, με θάρρος και αξιοπρέπεια ἀπέναντι στους *πανταχού νικήσαντας*. Η στάση τους αὐτὴ ἀρκεῖ, για να ἀποκαταστήσει την ἀδικία της ἱστορίας εἰς βάρος τους.
- ✓ «*Ὅταν θα θέλουν οἱ Ἕλληνες να καυχηθοῦν*»: προσέχουμε τους χρόνους των ρημάτων που δηλώνουν διάρκεια και ἐπανάληψη «*θα θέλουν να καυχηθοῦν*» σε ἀντίθεση με τους χρόνους των ρημάτων του πρώτου τρίστιχου στον Αόριστο: «*πολεμήσατε*», «*πέσατ'*», «*ἔπταισαν*»: το στιγμιαῖο της θυσίας ἀπὸ τη μια, το υπερχρονικό ἀπὸ την ἄλλη. Η ποίηση σώζει ἀπὸ το ἔρεβος της λήθης τους νεκρούς πολεμιστές και τους χαρίζει αἰώνια δόξα.
- ✓ «*Τέτοιους βγάζει τὸ ἔθνος μας*» *θα λένε*: το θάρρος και η αυτοθυσία των νεκρῶν πολεμιστῶν θα ἀποτελέσει λόγο ἐθνικῆς υπερηφάνειας για τις ἐπόμενες γενιές. Με λιτό και επιγραμματικό τρόπο στη γλώσσα του λαοῦ (προσέχουμε τη χρήση των εἰσαγωγικῶν) δίνει ὁ ποιητὴς την ἀπὸψη της θυσίας των πολεμιστῶν στο λαό. Η ἀντωνυμία «*τέτοιους*» που προτάσσεται στο στίχο συμπυκνώνει την ἐκτίμηση του λαοῦ για τους υπερασπιστές του: *τέτοιοι = ἀνδρείοι, μὴ φοβηθέντες, ἄμωμοι*.
- ✓ «*για σας. Ἐτσι θαυμάσιος θα ᾿ναι ὁ ἐπαινός σας*»: ὁ διασκελισμός του 4^{ου} στίχου στον 5^ο γίνεται για ἔμφαση, για να τονιστεῖ τὸ «*σας*». Ὁ ποιητὴς, ἀφοῦ ἐπλέξε το εγκώμιο των ἀνδρείων, προεξοφλεῖ και τὸ *θαυμάσιο ἐπαινο* ὅλων των Ελλήνων γι' αὐτούς. Ἀνάλογη δόξα ἐπιφυλάσσεται για τους πεσόντες στο πεδίο της μάχης στον *Επιτάφιο* του Θουκυδίδη: «*κοινῇ γάρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγῆρων ἔπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημύτατον, οὐκ ἐν ᾧ κείνται μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ δόξα αὐτῶν παρὰ τῷ ἐντυχοντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῷ ἀείμνηστος κείται*», κεφ.43.

- ✓ Η τελική κρίση-ετυμηγορία του ποιητή κατακυρώνει τη στάση του για το ιστορικό γεγονός και εκφράζει το μέτρο της ευαισθησίας του. Η αξία του ανθρώπου έγκειται στην προσήλωσή του στο Χρέος και στην Αξιοπρέπεια. *«Τιμή σ' εκείνους όπου στη ζωή των / ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες. / Ποτέ από τό χρέος μή κινουντες»* Θερμοπύλες, Κ.Π.Καβάφη
- ✓ *«Εγράφη εν Αλεξανδρείᾳ υπό Αχαιοῦ / ἑβδομον ἔτος Πτολεμαίου, Λαθύρου»*: οι δύο ακροτελεύτιοι στίχοι του ποιήματος είναι χαρακτηριστικοί για την κρυπτογραφική τους σήμανση. Μας δίνουν πληροφορίες για: α) το φανταστικό ποιητή Αχαιό, β) τη χρονολογία της υποτιθέμενης σύνθεσης (109π.Χ.), περίοδος βασιλείας Πτολεμαίου Θ' Λαθύρου (116-108), γ) τον τρόπο της γραφής: Αλεξάνδρεια. Με την εισαγωγή του επιγραμματοποιού Αχαιού ο Καβάφης δανείζει τη φωνή του σε ένα φανταστικό πρόσωπο, το οποίο λειτουργεί ως προσωπείο του ποιητή. Η εποχή στην οποία αναφέρεται το επίγραμμα, 146 π.Χ. μια ταραγμένη εποχή εξευτελισμού, κατάντιας και ανεξάντλητης ραδιουργίας ταυτίζεται συναισθηματικά με την ατμόσφαιρα της πραγματικής γραφής του καβαφικού ποιήματος, 1922, παραμονές χαλασμού του Έθνους, όταν *«συνείχε την ψυχή του ελληνικού κόσμου η αγωνία της αναπόφευκτης συμφοράς»* Κ.Θ.Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα, εκδ. Ίκαρος, 1975, σελ. 466*. Η ταύτιση των δύο εποχών επιτυγχάνεται με την εισαγωγή ενός συνδετικού κρίκου, μιας τρίτης ενδιάμεσης χρονολογίας: το 7^ο έτος, το προτελευταίο, της βασιλείας του Πτολεμαίου Θ' του Λαθύρου, το 109 π.Χ., εποχή γενικότερης αποδυνάμωσης και κατάρρευσης των ηθών, όταν ο ρωμαϊκός κίνδυνος βρίσκεται προ των πυλών. Έτσι, έχουμε το σχήμα: 146 π.Χ. <- 109 π.Χ. -> 1922 μ.Χ.
- ✓ Το σφάλμα των αρχηγών Δίαιου και Κριτόλαου ταυτίζει τα περασμένα με το παρόν. Οι παρεκτροπές των στρατηγών του 146 π.Χ. παραπέμπουν στα γεγονότα των παραμονών της Μικρασιατικής Καταστροφής και στα λάθη της ελληνικής στρατιωτικής ηγεσίας. Έτσι, το ποίημα αποκτά μια τραγική επικαιρότητα προμηνύοντας της εθνική συμφορά της Μικρασιατικής Καταστροφής.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ:

ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

*Τιμή σ' εκείνους όπου στη ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από τό χρέος μή κινουντες·
δίκαιοι κ' ίσοι σ' όλες των τές πράξεις,
αλλά μέ λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία·
γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν·
είναι πτωχοί, παλ' εἰς μικρόν γενναίοι,
Πάλι συντρέχοντες όσο μπορούνε·
πάντοτε τήν αλήθεια ομιλούντες,
πλὴν χωρίς μισος γιά τους ψευδομένους.*

*Καί περισσότερη τιμή τούς πρέπει
όταν προβλέπουν (καί πολλοί προβλέπουν)
πώς ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μηδοί επί τέλους θα διαβουνε [12,1903]*

* ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- Ποιες ιδιότητες αποδίδει ο ποιητής στους *«υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες»*;
- Να εντοπίσετε τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στο επίγραμμα και το ποίημα *«Θερμοπύλες»* του Καβάφη.
- Η αρετή των γενναίων του Καβάφη, όπως διαγράφεται στο επίγραμμα και στις Θερμοπύλες, συμφωνεί με τη στάση ζωής που προτείνει ο ποιητής στο ποίημα *«Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον»*;

ΑΠΟΛΕΙΠΕΙΝ Ο ΘΕΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΝ

*Σάν ἔξαφνα, ὦρα μεσάνυχτ', ἀκουσθεῖ
ἀόρατος θίασος νά περνᾷ
μέ μουσικές ἐξαίσιες, μέ φωνές-
τήν τύχη σου πού ἐνδίδει πιά, τά ἔργα σου
πού ἀπέτυχαν, τά σχέδια τῆς ζωῆς σου
πού βγήκαν ὅλα πλάνες, μή ἀνωφέλῃτα θρηνήσεις.
Σάν ἔτοιμος ἀπό καιρό, σά θαρραλέος,
ἀποχαιρέτα τήν, τήν Ἀλεξάνδρεια πού φεύγει.
Πρὸ πάντων νά μή γελασθεῖς, μήν πεῖς πώς ἦταν
ἓνα ὄνειρο, πώς ἀπατήθηκεν ἡ ἀκοή σου·*

μάταιες ἐλπίδες τέτοιες μὴν καταδεχθεῖς.
Σάν ἔτοιμος ἀπὸ καιροῦ, σά θαρραλέος,
σάν πού ταιριάζει σε πού ἀξιώθηκες μιὰ τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά πρὸς τό παράθυρο,
κι ἄκουσε μέ συγκίνησιν, ἀλλ' ὄχι
μέ τῶν δειλῶν τὰ παρακάλια καὶ παράπονα,
ὡς τελευταία ἀπόλυνσι τοὺς ἦχους,
τὰ ἐξαίσια ὄργανα τοῦ μυστικοῦ θιάσου,
κι ἀποχαιρετά την, τὴν Ἀλεξάνδρεια πού χάνεις.
[28, 1911]

Κ.Π.Καβάφη

«Φωνές»

Στόχοι:

- ✓ Να γνωρίσουν ένα λυρικό ποίημα του Κ.Π Καβάφη που αναφέρεται στη λειτουργία και την επιλεκτικότητα της μνήμης

Μέθοδος: ερμηνευτική

Αφόρμηση:

- Ακρόαση απαγγελίας του ποιήματος από την ηθοποιό Έλλη Λαμπέτη

για τον ποιητή και το έργο του

«Είμαι Κωνσταντινουπολίτης την καταγωγήν, αλλά εγεννήθηκα στην Αλεξάνδρεια - σ' ένα σπίτι της οδού Σερίφ· μικρός πολύ έφυγα, και αρκετό μέρος της παιδικής μου ηλικίας το πέρασα στην Αγγλία. Κατόπιν επισκέφθην την χώραν αυτήν μεγάλος, αλλά για μικρόν χρονικόν διάστημα. Διέμεινα και στη Γαλλία. Στην εφηβικήν μου ηλικίαν κατοίκησα υπέρ τα δύο έτη στην Κωνσταντινούπολι. Στην Ελλάδα είναι πολλά χρόνια που δεν επήγα. Η τελευταία μου εργασία ήταν υπαλλήλου εις ένα κυβερνητικόν γραφείον εξαρτώμενον από το υπουργείον των Δημοσίων Έργων της Αιγύπτου. Ξέρω Αγγλικά, Γαλλικά και ολίγα Ιταλικά».

Αυτοβιογραφικό σημείωμα του Κ.Π. Καβάφη

- ❖ Ο Καβάφης διέκρινε από άποψη περιεχομένου τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες:

α. φιλοσοφικά-διδασκτικά

β. ιστορικά: «Εγώ είμαι ποιητής ιστορικός· ποτέ μου δε θα μπορούσα να γράψω μυθιστόρημα ή θέατρον· αλλ' αισθάνομαι μέσα μου 125 φωνές να με λένουν ότι θα μπορούσα να γράψω ιστορίαν.» Κ.Π.Καβάφης

γ. Ηδονικά

- ❖ **χαρακτηριστικά καβαφικής τέχνης:**

- «[Ο Καβάφης] αντιλαμβανόταν την ποίηση αριστοκρατικά, σαν ένα λειτουργήμα που εξευγενίζει τη ζωή, αντίδοτο για τη φτώχεια και την κατάρτιση» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας
- αποστροφή προς τη λυρική έξαρση και ηθελημένη πεζολογία
- ειρωνεία
- καταφυγή στον ιστορικό μύθο: «Στην ιστορία όχι την ένδοξη αλλά τη μεταβατική, την ελληνιστική με τη διάχυτη ηθική και πολιτική σύγχυση [...] ο Καβάφης αναγνωρίζει τα συμπτώματα της κοινωνίας του καιρού του, την κοινωνία της «παρακμής» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας
- αναγωγή της «καθαρής ηδονής» σε αξία απόλυτη της ζωής και του έργου του
- «Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Καβάφης είναι αμφιρρεπής, ανάμικτη από λόγιους και λαϊκούς τύπους, εκείνη τάχα που η αστική τάξη μεταχειριζόταν στις συναλλαγές της» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας

ερμηνευτική προσέγγιση του Γ.Π.Σαββίδη

Είναι, θαρρώ, αρκετά φανερό πως πρόκειται για **λυρικό ποίημα** (το τονίζω για τους θιασώτες των «μηνυμάτων», που θα πρέπει να υπομονεύουν ως το «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον»). Λυρισμός —σύμφωνα με τον πνευματώδη ορισμό του Βαλερύ— είναι «η ανάπτυξη ενός επιφωνήματος». Στην περίπτωση του «Φωνές» (όχι «Κραυγές»!), θα έλεγα πως το επιφώνημα βρίσκεται στις δυο πρώτες λέξεις και πως γι' αυτό απουσιάζει το ρήμα της κύριας πρότασης. Με άλλα λόγια, θεωρώ πως το ποίημα αυτό ξεκινάει από το κέντρισμα ενός καημού που τον νιώσαμε κάποτε όλοι —όπως υποδηλώνει η διάχυτη χρήση του πρώτου πληθυντικού—, και αναπτύσσεται προσδιορίζοντας τις εξωπραγματικές αυτές φωνές και την λειτουργία τους, σύμφωνα με την προσωπική εμπειρία του ποιητή-νεκρομάντη (καθώς αποκάλεσε τον Καβάφη ο Γρυπάρης). Ο προσδιορισμός αυτός ακολουθεί μια πορεία διμερή: όχι μόνο από το παρελθόν στο παρόν, αλλά και από το γενικό στο ειδικό —ή, αν προτιμάτε, από το αντικειμενικό στο υποκειμενικό. Είναι μια πορεία σύνθετη και ελλειπτική, που κατ' εξαίρεση θα επιχειρήσω να την αναπαραστήσω με το ακόλουθο πολύ χοντρικό διάγραμμα:

- 1α. Ιδανικές [όχι πραγματικές]³
1β. Αγαπημένες
2α. Εκείνων που πεθάναν
2β. Εκείνων που είναι για μας [όχι για όλους] χαμένοι σαν τους πεθαμένους.

II. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ (στ. 4-8)

A. Ενέργεια των φωνών που προσδιορίστηκαν στο I (στ. 4-5)

- 1α. Κάποτε [όχι πάντοτε] μες στα όνειρά μας [όχι στον ξύπνο μας] ομιλούν
1β. Κάποτε [όχι πάντοτε] μες στην σκέψη [όχι πια στα όνειρά μας] τες ακούει το μυαλό [όχι το αυτί ούτε όλα τα μυαλά].

B. Συνέπεια της ενέργειας A1β (στ. 6-8)

- 1α. Με τον ήχο των [όχι με τα λόγια τους]
1β. Για μια στιγμή [όχι διαρκώς] επιστρέφουν ήχοι [όχι λέξεις] από την πρώτη [και τελευταία για τους πολλούς] ποίηση της ζωής μας.
2α. Σα μουσική, την νύχτα, μακρινή, που σβήνει —
[2β. εκτός αν καταγραφεί σε ένα λυρικό ποίημα όπως το «Φωνές»].

Με το διάγραμμα αυτό προσπάθησα να δείξω κάτι για το οποίο δεν έχω αμφιβολία: ότι στην διμερή πορεία τούτου του ποιήματος, κάθε δεύτερο βήμα είναι σημαντικότερο από το πρώτο — και ότι το βάρος όλης της προηγούμενης δομής μεταφέρεται βαθμιαία στον τελευταίο στίχο κάθε στροφής (στ. 3, 5, 8). Και αυτό συμβαίνει, πιστεύω, γιατί στον καθένα από τους στίχους αυτούς ο Καβάφης καταθέτει μian ολοένα και πιο σημαντική προσωπική εμπειρία: ότι «ο ζωντανός ο χωρισμός» είναι τουλάχιστον εξίσου σπαραχτικός με τον αναπότρεπτο και οριστικό θάνατο· ότι το μυαλό μπορεί να νιώσει κάτι που δεν είναι προσιτό στις κοινές αισθήσεις· και ότι η αισθησιακή μνήμη μπορεί να μετουσιωθεί σε μουσική — καλύτερα: σε ποίηση λυρική. Παρατηρώ μάλιστα πως η πρώτη και η τρίτη εμπειρία τού φαίνονται ακόμα τόσο άφατες, ώστε καταφεύγει σε παρομοιώσεις.

Υπάρχει όμως και άλλος τρόπος για να συλλάβουμε την δομή του «Φωνές»: να το συγκρίνουμε με την παλαιότερη, καθαρευουσιάνικη μορφή του, που είχε τίτλο «Φωναί Γλυκείαι». Η μορφή εκείνη πρωτογράφηκε πιθανότατα στις 12 Ιουλίου 1894 και πρωτοδημοσιεύτηκε τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, ενώ η τελική μορφή ξαναγράφηκε τον Δεκέμβριο 1903 και δημοσιεύτηκε στις 15 Αυγούστου 1904 — δηλαδή δέκα χρόνια αργότερα από εκείνη που θα διαβάσουμε τώρα:

ΦΩΝΑΙ ΓΛΥΚΕΙΑΙ

Εἴν' αἱ γλυκύτεραι φωναί ὅσαι διὰ παντός
εἰσῆγσαν, ὅσαι ἐντός
καρδίας μόνον λυπηρὰς πενθίμως ἀντηχοῦσιν.

Ἐν τοῖς οὐνείροις ἐρχονται δειλαί καὶ ταπειναί
αἱ μελαγχολικαὶ φωναί,
καὶ φέρουν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν τόσον ἀσθενή

ἀποθανόντας ἀκριβοῦς, οὐς κρύα κρύα γῆ
καλύπτει, καὶ δι' οὐς αὐγὴ
ποτέ δὲν λάμπει γελαστή, ἀνοίξεις δὲν ἀνθούσιν.

Στενάζουν αἱ μελωδικαὶ φωναί· κ' ἐν τῇ ψυχῇ
ἡ πρώτη ποίησις ἠγεῖ
τοῦ — βίου μας ὡς μουσική, τὴν νύκτα, μακρυνή.

συμπληρωματικά σχόλια

- ✓ **Χρήση α' πληθυντικού προσώπου:** αναφέρεται σε κοινές ιδιότητες της ανθρώπινης μνήμης (νοσταλγία για αγαπημένα πρόσωπα, εξιδανίκευση παρελθόντος, όνειρα, φευγαλέες σκέψεις) και από την άλλη διευρύνει τα προσωπικά αισθήματα του ποιητή
- ✓ **Ήχοι από την πρώτη ποίηση της ζωής:** οι μνήμες που ανακαλούνται και συντροφεύουν τα όνειρα και τις σκέψεις του ποιητή προέρχονται από στιγμές και πρόσωπα αγαπημένα της παιδικής και νεανικής του ηλικίας
- ✓ Το ποίημα κινείται από το παρελθόν «εκείνων που πεθάναν» στο παρόν «ομιλούνε», «τες ακούει το μυαλό», «επιστρέφουν» και από το γενικό / αντικειμενικό στο ειδικό/υποκειμενικό. Προσέχουμε τον τελευταίο στίχο κάθε στροφής που φαίνεται να σηκώνει το βάρος όλης της στροφής, καθώς ο ποιητής καταθέτει μian ολοένα και πιο σημαντική προσωπική εμπειρία:
 - «για μας χαμένοι σαν τους πεθαμένους»: ότι «ο ζωντανός ο χωρισμός» είναι τουλάχιστον εξίσου σπαραχτικός με τον αναπότρεπτο και οριστικό θάνατο·
 - «κάποτε μες στη σκέψη τες ακούει το μυαλό»: ότι το μυαλό μπορεί να νιώσει κάτι που δεν είναι προσιτό στις κοινές αισθήσεις·
 - «σα μουσική, την νύχτα, μακρινή, που σβήνει» και ότι η αισθησιακή μνήμη μπορεί να μετουσιωθεί σε μουσική — καλύτερα: σε ποίηση λυρική που ανακαλεί αρχέτυπα συναισθήματα και προκαλεί πνευματική τέρψη και ψυχική αγαλλίαση

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Λήθη» Λ.Μαβίλη

«Επέστρεψε» Κ.Π.Καβάφης

Επέστρεφε συχνά και παίρνε με,
αγαπημένη αίσθησις επέστρεφε και παίρνε με—
όταν ξυπνά του σώματος η μνήμη,
κ' επιθυμία παληά ξαναπερνά στο αίμα·
όταν τα χείλη και το δέρμα ενθυμούνται,
κ' αισθάνονται τα χέρια σαν ν' αγγίζουν πάλι.

Επέστρεφε συχνά και παίρνε με την νύχτα,
όταν τα χείλη και το δέρμα ενθυμούνται...

(Από τα *Ποιήματα 1897-1933*, Ίκαρος 1984)

Ερωτήσεις

- Συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει το θέμα του θανάτου ο Καβάφης και ο Μαβίλης
- Πώς λειτουργούν οι αναμνήσεις στη ζωή του ποιητή; Πιστεύετε ότι τη συντροφεύουν ή τη στοιχειώνουν; Για να απαντήσετε διαβάστε και το ποίημα «Επέστρεφε».

Απόσπασμα από το κείμενο «Ένας ποιητής» με το οποίο ο λογοτέχνης Γρηγόριος Ξενόπουλος παρουσίασε τον Κ.Π. Καβάφη στο αθηναϊκό κοινό το 1903.¹

«Οπωσδήποτε, κατά μέσον όρον, κάθε ποίημα του Καβάφη κυοφορείται όσον και ο άνθρωπος: εννέα μήνας. Η έμπνευσις, η σύλληψις, δεν ειμπορεί παρά να είναι στιγμιαία• αλλ' εις τον Καβάφην έρχεται ως αποτέλεσμα και ούτως ειπείν ως αμοιβή της μακράς και επιμόνου προσηλώσεώς του εις ωρισμένον αντικείμενον, εις ωρισμένον κύκλον ιδεών.

Τώρα εσχημάτισε τον πυρήνα του, κατέχει την ιδέαν του, ηξεύρει καλά τι θα ειπή. Αλλά πώς θα το ειπή; πώς θα το αισθητοποιήση; με τι υλικόν θ' αποτελέση την βαθυτέραν εκείνην μορφήν, την ουσιαστικωτέραν, η οποία δεν έχει σχέσιν ούτε με την λέξιν, ούτε με τον ρυθμόν, ούτε με την ρίμαν; την καθαυτό καλλιτεχνικήν μορφήν, η οποία μένει και αφού τυχόν αλλαχθούν ολ' αυτά; Υποθέτω, ότι δια τον Καβάφην και η εργασία αυτή, η ολωσδιόλου διανοητική, απαιτεί πολύν χρόνον.

Αλλ' αφού τελειώση, το ποίημα, κατ' ουσίαν, είναι έτοιμον. Δεν μένει παρά να εκφρασθή. Να εκλεχθούν δηλαδή αι απολύτως αναγκαίαι λέξεις, ώστε να μη περισσεύη, να μη λείπη καμμία, και να παραταχθούν κατά τρόπον ώστε ν' αποτελέσουν μίαν εξωτάτην μορφήν, τελείως αρμόζουσαν, τελείως ανταποκρινομένην προς την ιδέαν.

Και η εργασία αυτή απαιτεί τον περισσότερον χρόνον. Τώρα ο ποιητής θα λεπτολογήση -με όλον του το δικαίωμα πλέον- και θα έχη να κάμη με όλα εκείνα τα «μικρά πράγματα» του Μιχαήλ Αγγέλου, τα βασανιστικά, που αποτελούν την τελειότητα, η οποία όμως δεν είναι «μικρόν πράγμα»...

Και από το απελπιστικόν εκείνον χάος των σβυσιμάτων, των προσθηκών, των παραπομπών, των αλλεπαλλήλων διορθώσεων, από τον λαβύρινθον του χειρογράφου, που μαρτυρεί τόσους αγώνας, τόσην μακροχρόνιον προσπάθειαν, τόσον δισταγμόν, ο ποιητής, διστάζων ακόμη, θα ξεχωρίση τους ολίγους του τελευταίους στίχους, θα τους καθαρογράψη, και με την γενναιοτέραν προσπάθειαν, καταπνίγων τον τελευταίον, τον επιμονώτερον δισταγμόν -αν το κατορθώση- θα τους υπογράψη».

Η συρρίκνωση του Ελληνισμού μετά την επικράτηση των εθνικισμών –δεν το συνειδητοποιήσαμε ποτέ όσο έπρεπε– μας αποστέρησε από τον τρόπο να βλέπουμε τα πράγματα με την ανοιχτωσύνη εκείνη και την ισχύ που διέθετε το ίδιο μας το γλωσσικό όργανο σε μια μεγάλη έκταση του πολιτισμένου τότε κόσμου. Απ’ αυτή την άποψη, όσο περίεργο και αν φαίνεται, ο πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους υπήκοος του μικροσκοπικού τούτου κράτους, ανάσαινε τον αέρα μιας περίπου αυτοκρατορίας. Οι δυνατότητές του να κινηθεί χωρίς διαβατήριο γλώσσας, καλύπτανε μεγάλα μέρη της Ιταλίας και της Αυστρίας, ολόκληρη την Αίγυπτο, τη νότιο Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Ρωσία του Καυκάσου και, φυσικά, την Κωνσταντινούπολη με την ενδοχώρα της ως κάτω, κατά μήκος του Αιγαίου, τη λεγόμενη στις μέρες μας Νοτιοδυτική Τουρκία.

Είναι, το ξέρω, δύσκολο ν’ αξιολογείς το σημερινό μολύβι σαν χθεσινό χρυσάφι και όμως αν θέλεις να κρίνεις αντικειμενικά (θέλω να πω να ’ρθείς στη θέση ενός μεγαλοαστού την εποχή που οι μεγαλοαστοί αντί να παίζουν κουμ-καν, δημιουργούσανε την Ελλάδα) πρέπει να το πράξεις? εάν όχι τίποτε άλλο, για ν’ αντιληφθείς πόσο διαφορετική νοοτροπία μπορεί να έχει κάποιος που, από τη Βιέννη ως την Οδησό και από την Τεργέστη ως το Πορτ-Σάιντ, νοιώθει σαν στο σπίτι του.

Οδυσσέας Ελύτης, «Αναφορά στον Ανδρέα Εμπειρικό»

Ο Κωστής Πέτρου Φωτιάδης Καβάφης, γιος του Πέτρου-Ιωάννη Ιωάννου Καβάφη και της Χαρίκλειας Γεωργάκη Φωτιάδη, γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου στις 29 Απριλίου 1863. Οι γονείς του ήσαν Κωνσταντινουπολίτες, και ο Κωνσταντίνος υπερηφανευόταν για την καταγωγή του και για τους διαπρεπείς προγόνους του. Ο Φαναριώτης προπάππος του Πέτρος Καβάφης (1740-1804) διετέλεσε Γραμματέας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ενώ ο επίσης Φαναριώτης προ-προπάππος του Ιωάννης Καβάφης (1701-1762) διετέλεσε κυβερνήτης του Ιασίου. Κυβερνήτης του Ιασίου διετέλεσε και ο προπάππος του Μιχαήλ Σκαρλάτος Πάντζος (αδελφός του Μελετίου, Πατριάρχου Αλεξανδρείας), ενώ ο προ-προ-προπάππος του Θεοδόσιος Φωτιάδης (αδελφός του Κυρίλλου, Επισκόπου Καισαρείας Φιλίππων) διετέλεσε Αξιωματούχος της Οθωμανικής κυβέρνησης.

Κοσμοπολίτης λοιπόν κυριολεκτικά από τα γεννοφάσκια του, αφού οι οικογενειακές του ρίζες απλώνονταν από την Κωνσταντινούπολη στην Αλεξάνδρεια και από την Τραπεζούντα στο Λονδίνο (αλλά και τη Χίο, την Τεργέστη, τη Βενετία και τη Βιέννη), ο Καβάφης ήταν ο βενιαμίν μιας πολυμελούς οικογένειας: είχε έξι μεγαλύτερους αδελφούς, ενώ δύο ακόμη αδελφία (ένα αγόρι και το μοναδικό κορίτσι) πέθαναν βρέφη στην Αλεξάνδρεια.

Ο πατέρας του Πέτρος-Ιωάννης ήταν το τέταρτο παιδί της οικογένειας (είχε δύο αδελφούς και δύο αδελφές), και απεδείχθη ικανότατος έμπορος (ο δικός του πατέρας ήταν επίσης έμπορος και κτηματίας). Είχε αποκτήσει διπλή υπηκοότητα, Ελληνική και Βρετανική. Μετά την Κωνσταντινούπολη, το Λονδίνο και το Λίβερπουλ, επέλεξε να εγκατασταθεί στην Αλεξάνδρεια, όπου και υπήρξε από τους ιδρυτές της Ελληνικής Κοινότητας. Η οικογένεια Καβάφη απέκτησε εκεί ιδιαίτερη οικονομική και κοινωνική άνεση, αλλά ο θάνατος του Πέτρου-Ιωάννη το 1870, σε συνδυασμό με δυσχερείς οικονομικές συγκυρίες, ανάγκασε την Χαρίκλεια να φύγει από την Αλεξάνδρεια μαζί με τα παιδιά της το 1872, όταν ο Κωνσταντίνος ήταν εννέα ετών, για να εγκατασταθεί στη Βρετανία.

Η μητέρα του Χαρίκλεια ήταν πρακτικός άνθρωπος. Ο πατέρας της ήταν έμπορος πολυτίμων λίθων, και η Χαρίκλεια είχε επτά αδελφία, όλα μικρότερα (έξι κορίτσια και ένα αγόρι). Μικροπαντρεύτηκε, περίπου δεκαεσσάρων ετών, και πέρασε τα δύο πρώτα χρόνια του γάμου της στο σπίτι της πεθεράς της, στην Κωνσταντινούπολη, όσο ο Πέτρος-Ιωάννης ταξίδευε για δουλειές. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν μαζί στην Αγγλία, όπου ο σύζυγός της φρόντισε να προσλάβει δασκάλους για την κατ’ οίκον επιμόρφωσή της. Μετά τον θάνατο του Πέτρου-Ιωάννη, η Χαρίκλεια επέστρεψε σε αυτό το περιβάλλον, ώστε να είναι κοντά στην οικογένεια του Γεωργίου Καβάφη, αδελφού και συνεταίρου του εκλιπόντος.

Η Χαρίκλεια έμεινε για δύο σχεδόν χρόνια στο Λίβερπουλ, στη συνέχεια για περίπου δύο χρόνια στο Λονδίνο και ύστερα για λιγότερο από έναν χρόνο ξανά στο Λίβερπουλ. Αυτές οι μετακομίσεις είχαν άμεση σχέση με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας? η εταιρεία «Καβάφης και Σια» διαλύθηκε περί το 1876, και το 1877 η Χαρίκλεια και τα μικρότερα παιδιά επέστρεψαν στην Αλεξάνδρεια, όχι πια σε μονοκατοικία αλλά σε διαμέρισμα.

Δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα για τα πέντε χρόνια που πέρασε ο Κωνσταντίνος στη Βρετανία, από τα εννέα ως τα δεκατέσσερά του, εκτός από το ότι πήγε σε σχολείο και ότι παραθέρισε στο Ντόβερ. Γνωρίζουμε όμως ότι στην Αλεξάνδρεια φοίτησε στο εμποροπρακτικό λύκειο «Ερμής», όπου έκανε και τους πρώτους του φίλους (τον Μικέ Ράλλη, τον Ιωάννη Ροδοκανάκη και τον Στέφανο Σκυλίτση), ότι χρησιμοποιούσε τις δημόσιες βιβλιοθήκες και ότι στα δεκαοκτώ του είχε αρχίσει να συντάσσει ένα ιστορικό λεξικό.

Αυτή η δεύτερη παραμονή του Καβάφη στην Αλεξάνδρεια διακόπηκε βιαίως πριν περάσουν πέντε χρόνια, εξ αιτίας των ταραχών που ακολούθησαν ένα εθνικιστικό στρατιωτικό κίνημα. Η Χαρίκλεια, βλέποντας ότι η επέμβαση των ξένων δυνάμεων ήταν επικείμενη, μάζεψε για άλλη μια φορά τα παιδιά της

και κατέφυγε στο σπίτι του πατέρα της, στην Κωνσταντινούπολη. Η οικογένεια απέπλευσε δεκαπέντε ημέρες πριν τον βομβαρδισμό της Αλεξάνδρειας από τον Βρετανικό στόλο. Στην πυρκαϊά που ακολούθησε, καταστράφηκε το σπίτι της οικογένειας με όλα τα υπάρχοντα, συμπεριλαμβανομένων των βιβλίων και των χειρογράφων του Κωνσταντίνου. Έτσι το πρώτο χειρόγραφο του που διασώθηκε είναι το ημερολόγιο ταξιδιού προς Κωνσταντινούπολη, και το πρώτο του ποίημα είναι το «Leaving Therapia», γραμμένο στα Αγγλικά και χρονολογημένο από τον ίδιο στις 2:30 μ.μ. της 16ης Ιουλίου 1882, όταν η οικογένεια εγκατέλειπε το ξενοδοχείο όπου είχε καταλύσει στα Θεραπειά για να μετακομίσει στο εξοχικό του Γεωργάκη Φωτιάδη στο Νιχώρι.

Στην Κωνσταντινούπολη, την οποία έβλεπε μάλλον για πρώτη φορά, ο δεκαεννιάχρονος Κωνσταντίνος βρήκε τους πολυπληθείς συγγενείς του, αλλά και την Βασιλεύουσα των θρύλων. Εκεί και τότε, όπως ήταν φυσικό, άρχισε να ερευνά την καταγωγή και τον εαυτό του και να τοποθετείται στο πλαίσιο του ευρύτερου Ελληνισμού, καθώς προετοιμαζόταν για να ανδρωθεί και να συμμετάσχει στα κοινά, ακολουθώντας καριέρα πολιτικού ή δημοσιογράφου. Εκεί και τότε επίσης, σύμφωνα με μια μαρτυρία, είχε και την πρώτη του ερωτική επαφή με άτομο του ίδιου φύλου. «Μέσα στον έκλυτο της νεότητός μου βίο μορφώνονταν βουλές της ποιήσεώς μου, σχεδιάζονταν της τέχνης μου η περιοχή», θα γράψει μετά από χρόνια.

Τα περισσότερα αδέρφια του είχαν, εν τω μεταξύ, επιστρέψει στην Αλεξάνδρεια για να εργαστούν και να συντηρήσουν την οικογένεια. Η Χαρίκλεια και ο Κωνσταντίνος (ο οποίος είχε αρχίσει να γράφει ποιήματα και άρθρα) παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη, περιμένοντας την αποζημίωση της ασφαλιστικής εταιρείας για το κατεστραμμένο σπίτι τους. Όσο και αν του άρεσε η ζωή στην Κωνσταντινούπολη, ο Κωνσταντίνος αδημονούσε να γυρίσει στο σπίτι του. Η αποζημίωση ήλθε τον Σεπτέμβριο του 1885 και τον επόμενο μήνα οι Καβάφηδες επέστρεψαν οριστικά στην Αλεξάνδρεια, αλλά στη θέση του σπιτιού του ο Κωνσταντίνος αντίκρουσε ερείπια. Τον ίδιο μήνα υπεγράφη η συνθήκη Βρετανικής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που όριζε Βρετανό και Οθωμανό αρμοστές στην Αίγυπτο, και ο Κωνσταντίνος αποποιήθηκε την Βρετανική υπηκοότητα που είχε και από τους δύο γονείς του, κρατώντας μόνον την Ελληνική.

Αυτή η πράξη δεν ήταν χωρίς συνέπειες στο Βρετανικό προτεκτοράτο της Αιγύπτου: όταν ο Κωνσταντίνος κατόρθωσε το 1892 να προσληφθεί στον Τρίτο Κύκλο Αρδεύσεων του Υπουργείου Δημοσίων Έργων της Αιγύπτου, πήρε θέση έκτακτου υπαλλήλου, καθώς δεν είχε Αιγυπτιακή ή Βρετανική υπηκοότητα. Ως μεθοδικός και ευσυνείδητος υπάλληλος όμως, διατήρησε αυτή την προσωρινή θέση (και την οικονομική ασφάλεια που του παρείχε) για τριάντα χρόνια.

Τα οικονομικά απασχόλησαν πολύ τον Καβάφη, που θυμόταν τα μεγαλεία της παιδικής του ηλικίας και δεν ήθελε να ξεπέσει άλλο. Άρχισε από νωρίς να εργάζεται στα Χρηματιστήρια της Αλεξάνδρειας, και ήταν εγγεγραμμένος χρηματομεσίτης από το 1894 ως το 1902. Ταυτόχρονα έπαιζε τυχερά παιχνίδια, κρατώντας «σημειώσεις τζόγου» ως το 1909. Αυτή η παράλληλη δραστηριότητα του επέτρεψε να ζει με σχετική άνεση ως το θάνατό του.

Η άλλη παράλληλη δραστηριότητα που ξεκίνησε στην Αλεξάνδρεια ήταν οι δημοσιεύσεις ποιημάτων και πεζών: το πρώτο του δημοσίευμα ήταν το άρθρο «Το κοράλλιον υπό μυθολογικήν έποψιν» στην εφημερίδα Κωνσταντινούπολις, στις 3 Ιανουαρίου 1886. Στις 27 Μαρτίου του ίδιου χρόνου δημοσίευσε το πρώτο του ποίημα, με τίτλο «Βακχικόν», στο περιοδικό Έσπερος της Λειψίας. Την ίδια περίπου εποχή, ξεκίνησε μια σειρά από θανάτους που τον σημάδεψαν: τον Απρίλιο του 1886 πέθανε ο φίλος του Στέφανος Σκυλίτσης, το 1889 ο φίλος του Μικές Ράλλης, το 1891 ο αδελφός του Πέτρος-Ιωάννης και ο θείος του Γεώργιος Καβάφης, το 1896 ο παππούς του Γεωργάκης Φωτιάδης, το 1899 η μητέρα του, το 1900 ο αδελφός του Γεώργιος, το 1902 ο αδελφός του Αριστείδης, το 1905 ο αδελφός του Αλέξανδρος.

Ο Καβάφης σπανίως εγκατέλειπε την αγαπημένη του Αλεξάνδρεια: έκανε εκδρομές και σύντομα ταξίδια αναψυχής στην Αίγυπτο (ιδίως στο Κάιρο τον χειμώνα, όπως έκανε και ο πατέρας του) αλλά στο εξωτερικό γνωρίζουμε ότι ταξίδεψε μόνον πέντε φορές. Το 1897 ταξίδεψε με τον αδελφό του Ιωάννη-Κωνσταντίνο στο Λονδίνο και το Παρίσι, το 1901 και το 1903 ταξίδεψε με τον αδελφό του Αλέξανδρο στην Αθήνα, όπου και ξαναπήγε το 1905 για την αρρώστια και τον θάνατο του Αλέξανδρου. Το επόμενο (και τελευταίο) ταξίδι του ήταν εικοσιεπτά χρόνια αργότερα, με τον Αλέκο και την Ρίκα Σεγκοπούλου, και πάλι στην Αθήνα για αρρώστια, αλλά αυτή τη φορά για την δική του.

Στην Αλεξάνδρεια, ο Κωνσταντίνος κατοικούσε με τη μητέρα του και τους αδελφούς του Παύλο και Ιωάννη-Κωνσταντίνο. Ήσαν οι δύο πλησιέστεροι προς τον Κωνσταντίνο, και όχι μόνον ηλικιακά: ο Παύλος ήταν γνωστός στην Αλεξάνδρεια ως ο ομοφυλόφιλος Καβάφης, και ο Ιωάννης-Κωνσταντίνος ως ο ποιητής Καβάφης (στην Αγγλική γλώσσα). Μετά τον θάνατο της Χαρίκλειας το 1899, έμεινε με τα δύο αδέρφια του ως το 1904, οπότε και ο Ιωάννης-Κωνσταντίνος μετακόμισε στο Κάιρο. Συνέχισε να συγκατοικεί με τον Παύλο, και το 1907 τα δυο αδέρφια μετακόμισαν στο διαμέρισμα της οδού Lepsius. Την επόμενη χρονιά, ο Παύλος έφυγε για ταξίδι στο εξωτερικό και δεν επέστρεψε ποτέ στην Αίγυπτο. Έτσι ο Κωνσταντίνος έμεινε μόνος για πρώτη φορά το 1908, σε ηλικία 45 ετών. Η ζωή του άλλαξε έκτοτε ριζικά: ελάττωσε σταδιακά τις κοσμικές του εμφανίσεις, και αφοσιώθηκε στην ποίηση. Είχε βρει πια την δική του ποιητική φωνή, και ήταν βέβαιος για την αξία της.

Εκτός από τις δύο ανιψιές του, Χαρίκλεια Αριστείδη Καβάφη και Ελένη-Αγγελική-Λουκία Αλεξάνδρου Καβάφη, ο Κωνσταντίνος έδειξε αδυναμία προς τον Αλέκο Σεγκόπουλο, γιο της ελληνίδας ράπτριας Ελένης Σεγκοπούλου, η οποία ήταν στην υπηρεσία της Χαρίκλειας Καβάφη. Η ασυνήθιστη φροντίδα του Καβάφη για τον Σεγκόπουλο (μετέπειτα κληρονόμο του), καθώς και η πανθομολογούμενη

φυσιογνωμική ομοιότητά τους, οδήγησαν πολλούς στο συμπέρασμα ότι ο Σεγκόπουλος ήταν γιος του Καβάφη, ενδεχόμενο το οποίο δεν μπορεί να αποκλειστεί, αφού (σύμφωνα με την πρώτη σύζυγο του Σεγκόπουλου, Ρίκα) ο Κωνσταντίνος δεν ήταν αποκλειστικά ομοφυλόφιλος. Εξ ίσου πιθανό είναι το ενδεχόμενο ο Αλέκος να ήταν ο νόθος γιος ενός αδελφού του Καβάφη, το οποίο θα αιτιολογούσε το γεγονός ότι οι δυο άνδρες δεν μίλησαν ποτέ για την ιδιάζουσα σχέση τους.

Όπως και να είχαν τα προσωπικά του, ο Καβάφης έκανε σαφή διαχωρισμό της επαγγελματικής και της προσωπικής του ζωής, η οποία απετέλεσε το αντικείμενο εικασίας και σκανδαλογολίας από τη στιγμή που άρχισε η ποίησή του να γίνεται γνωστή. Ήταν όμως πάνω απ' όλα ποιητής (στο τελευταίο του διαβατήριο, το 1932, σημείωσε ως "Επάγγελμα" τη λέξη "Ποιητής") και ήθελε να μείνει ως ποιητής και μόνον, δίχως άλλους προσδιορισμούς, με εξαίρεση το "Ελληνικός". Έτσι φρόντισε να ζει προσεκτικά, χωρίς να δίνει αφορμές στην Αλεξανδρινή κοινωνία αλλά και στο Αθηναϊκό κατεστημένο, το οποίο ήδη από το 1903 είχε διαβλέψει την απειλή που αποτελούσε αυτός ο ιδιόρρυθμος ομογενής για την ποιητική τάξη πραγμάτων στη Ελλάδα, όπως την ενσάρκωνε ο γηγενής Κωστής Παλαμάς. Η αντιπαράθεση των οπαδών του Καβάφη και του Παλαμά γνώρισε μια πρώτη έξαρση το 1918 και κορυφώθηκε στην Αθήνα το 1924, και έλαβε ουσιαστικά τέλος την ίδια χρονιά όταν ο Παλαμάς έκανε μια σύντομη αλλά νηφάλια εκτίμηση του έργου του Καβάφη. Το 1926, επί δικτατορίας Παγκάλου, η Ελληνική Πολιτεία ανεγνώρισε την προσφορά του Καβάφη στα Ελληνικά γράμματα, τιμώντας τον με το Αργυρό παράσημο του Τάγματος του Φοίνικος.

Τα ενδιαφέροντα του Καβάφη στην ωριμότητά του ήσαν πολλά και ποικίλα, όπως μαρτυρούν τα κατάλοιπά του και τα ανώνυμα σημειώματά του στο περιοδικό Αλεξανδρινή Τέχνη, το οποίο ο Καβάφης είχε ιδρύσει και ουσιαστικά συντηρούσε, με τη βοήθεια του ζεύγους Αλέκου και Ρίκας Σεγκοπούλου (με τους οποίους συγκατοικούσε στο ίδιο κτίριο της οδού Lersius, όπου και τα γραφεία του περιοδικού). Το 1932 όμως άρχισε να αισθάνεται ενοχλήσεις στο λάρυγγα, και τον Ιούνιο οι γιατροί στην Αλεξάνδρεια διέγνωσαν καρκίνο. Ο Καβάφης ταξίδεψε στην Αθήνα για θεραπεία, η οποία δεν απέδωσε. Η τραχειοτομία στην οποία υπεβλήθη του στέρησε την ομιλία, και επικοινωνούσε γραπτώς, με τα "σημειώματα νοσοκομείου". Επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια για να πεθάνει λίγους μήνες αργότερα στο ελληνικό νοσοκομείο που βρισκόταν κοντά στο σπίτι του (όταν είχε μετακομίσει εκεί, είχε πει προφητικά «Πού θα μπορούσα να ζήσω καλύτερα; Κάτω από μένα ο οίκος ανοχής θεραπεύει τις ανάγκες της σάρκας. Κι εκεί είναι η εκκλησία όπου συγχωρούνται οι αμαρτίες. Και παρακάτω το νοσοκομείο όπου πεθαίνουμε»).

Η εκδοτική πρακτική που ακολούθησε ο Καβάφης ήταν πρωτοφανής. Δεν τύπωσε ποτέ τα ποιήματά του σε βιβλίο, και μάλιστα αρνήθηκε δύο σχετικές προτάσεις που του έγιναν, μία για ελληνική έκδοση και μία για αγγλική μετάφραση των ποιημάτων του. Προτιμούσε να δημοσιεύει τα ποιήματά του σε εφημερίδες, περιοδικά και ημερολόγια, και να τα τυπώνει ιδιωτικά σε μονόφυλλα, κάνοντας στη συνέχεια αυτοσχέδιες συλλογές που μοίραζε στους ενδιαφερόμενους. Έτσι η πρώτη συλλογή με τα 154 ποιήματα του καβαφικού "Κανόνα" (ο ποιητής είχε αποκηρύξει 27 πρώιμα έργα του) κυκλοφόρησε σε βιβλίο μετά θάνατον στην Αλεξάνδρεια, με επιμέλεια Ρίκας Σεγκοπούλου. Στην Ελλάδα η συλλογή αυτή κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1948, από τις εκδόσεις «Ίκαρος» των Νίκου Καρύδη, Αλέκου Πατσιφά και Μάριου Πλωρίτη. Από τον ίδιο εκδοτικό οίκο κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1963 η προσιτή δίομη "λαϊκή" έκδοση των ποιημάτων, με επιμέλεια και σχολιασμό Γ.Π. Σαββίδη, με την οποία ο Καβάφης αποκαταστάθηκε οριστικά στη συνείδηση του ελλαδικού κοινού.

Ο ποιητής κατέλιπε ένα τακτοποιημένο αρχείο το οποίο πέρασε στην κατοχή του Σαββίδη το 1969, μετά τον θάνατο του Σεγκόπουλου. Τμήματα του Αρχείου Καβάφη αξιοποιήθηκαν και δημοσιεύτηκαν από πολλούς ερευνητές, αλλά οι σημαντικότερες εκδόσεις (πάντοτε από τις εκδόσεις «Ίκαρος») ήταν τα "Ανέκδοτα" (1968) ή "Κρυμμένα" (1992) ποιήματα, με επιμέλεια Σαββίδη, και τα "Ατελή" (1994) ποιήματα, με επιμέλεια Renata Lavagnini, ενώ είχαν προηγηθεί τα "Αποκηρυγμένα" (1983) ποιήματα. Έτσι ολοκληρώθηκε η έκδοση όλων των ποιητικών καταλοίπων του Καβάφη, που συμπλήρωσαν και φώτισαν το αναγνωρισμένο έργο του, και το 2003 εκδόθηκε ο πρώτος τόμος των "Πεζών" του, με επιμέλεια Μιχάλη Πιερή, ενώ επίκειται η έκδοση των Σχολίων του Καβάφη στα ποιήματά του, με επιμέλεια Diana Haas.

Ως προς τη μελέτη του Καβάφη, αξεπέραστος οδηγός παραμένει ακόμη το πρώτο «Σχεδιάγραμμα Χρονογραφίας του Βίου του» που δημοσίευσε ο Στρατής Τσίρκας στην Επιθεώρηση Τέχνης το 1963, και συμπληρώθηκε από το Λεύκωμα Καβάφη 1863-1910 (1983) με επιμέλεια Λένας Σαββίδη από τις εκδόσεις «Ερμής», και το Ο Βίος και το έργο του Κ.Π. Καβάφη (2001) των Δημήτρη Δασκαλόπουλου και Μαρίας Στασινοπούλου από τις εκδόσεις «Μεταίχμιο», ενώ το 2003 εκδόθηκε η Βιβλιογραφία Κ.Π. Καβάφη 1886-2000 του Δημήτρη Δασκαλόπουλου από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Η διεθνής απήχηση της ποίησης του Καβάφη, όπως πιστοποιείται από τις πολλαπλές μεταφράσεις του έργου του σε ξένες γλώσσες, δεν θα ξένιζε διόλου τον ίδιο. Ο Κωνσταντίνος Καβάφης μπορεί να πέθανε από επιπλοκές του καρκίνου του λάρυγγος στο ελληνικό νοσοκομείο της γενέτειράς του Αλεξάνδρειας τα ξημερώματα των εβδομηκοστών του γενεθλίων, στις 29 Απριλίου 1933, αλλά ως άνθρωπος είχε τελειωθεί προ πολλού: ο Κωστάκης του Πέτρου-Ιωάννη Καβάφη και της Χαρίκλειας Φωτιάδη, μέσα από το ανοιχτό μυαλό του, την ευρεία παιδεία του, την μεθοδική εργασία και την δύναμη και την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητάς του, είχε γίνει ο ποιητής Κ.Π. Καβάφης. Τα υπόλοιπα ήταν ζήτημα χρόνου.

Κ.Π.Καβάφης «Όσο μπορείς»

Στόχοι:

- ✓ Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα παραινετικό καβαφικό ποίημα, που αφορά τόσο στη διαμόρφωση της βιοθεωρητικής στάσης όσο και στη διαφύλαξη της ξεχωριστής φυσιογνωμίας του ατόμου από την απειλή της μαζοποίησης

Μέθοδος: ερμηνευτική

Αφόρμηση: ακρόαση ποιήματος

Θεματικά κέντρα

Αναφορά στην έννοια «Όσο μπορείς»

Η προσωπική στάση ζωής

ερμηνευτική προσέγγιση

- ✓ «Όσο μπορείς»: Ο Ποιητής γνωρίζει ότι είναι δύσκολο να ζήσει ο άνθρωπος μακριά από τη συνάφεια του κοσμού και τις σχέσεις και τις συναναστροφές. Γι' αυτό και εισάγει έναν **περιορισμό**: «όσο μπορείς», στο μέτρο δηλαδή των δυνάμεών σου κρατησού μακριά από το συρφετό των πολλών, προκειμένου να μην εξευτελίσεις τη ζωή σου, εφόσον δεν μπορείς να την κάνεις όπως τη θέλεις
- ✓ Οι παραινέσεις που απευθύνει ο Ποιητής **στοχεύουν** να προφυλάξουν τον άνθρωπο από εκδηλώσεις μαζοποίησης και ρηχού εντυπωσιασμού και επιδιώκουν τη διαφύλαξη της αξιοπρέπειας και της ατομικής ελευθερίας
- ✓ «πολλή συνάφεια του κόσμου»/ «πολλές κινήσεις κι ομιλίες», «γυρίζοντας συχνά και εκθέτοντας την στων σχέσεων και των συναναστροφών την καθημερινή ανοησία»: Κατά τον Ποιητή, ο άνθρωπος που άγεται και φέρεται από τη μάζα των πολλών, προκειμένου να ικανοποιήσει τη ζωτική ανάγκη «του ανήκειν», ξοδεύει αλόγιστα τον εαυτό του, τον εκθέτει και τον σκορπά *στων σχέσεων και των συναναστροφών την καθημερινή ανοησία*, με αποτέλεσμα να τον εξευτελίζει, να ισοπεδώνει τη διαφορετικότητά του και να τον εκμηδενίζει· να καταντά απλώς ένα αριθμός μέσα σε ένα θλιβερά ομοιογενές πλήθος.
- ✓ «μην την εξευτελίζεις μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου/ μες στες πολλές κινήσεις κι ομιλίες»: δίλημμα που αντιμετωπίζουν κυρίως οι νέοι: να ακολουθήσουν το ρεύμα των πολλών, προκειμένου να ενσωματωθούν στην κοινωνία ή να διαφυλάξουν την αξιοπρέπειά τους επιλέγοντας το μοναχικό δρόμο; Ο Ποιητής συμβουλεύει τους νέους να κρατηθούν μακριά από «την πολλή συνάφεια του κόσμου» με τις συμβάσεις και τους συμβιβασμούς που υπαγορεύει και να προφυλάξουν τη ζωή τους από ανούσιες συναναστροφές *«στων σχέσεων και των συναναστροφών/ την καθημερινή ανοησία»*, οι οποίες μπορεί αρχικά να φαίνονται ευχάριστες γρήγορα όμως εξαντλούνται και καταντούν πληκτικές και μπορούν να οδηγήσουν ακόμη και στην αλλοτρίωση του ανθρώπου από τον ίδιο του τον εαυτό *«ως που να γίνει σαν μια ξένη φορτική»*.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τείχη

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ

μεγάλα κ' υψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη.

Και κάθομαι και απελπίζομαι τώρα εδώ.

Άλλο δεν σκέπτομαι: τον νουν μου τρώγει αυτή η τύχη·

διότι πράγματα πολλά έξω να κάμω είχαν.

Α όταν έκτιζαν τα τείχη πώς να μην προσέξω.

Αλλά δεν άκουσα ποτέ κρότον κτιστών ή ήχον.

Ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον κόσμον έξω.

[1896]

CHE FECE... IL GRAN RIFIUTO

Σε μερικούς ανθρώπους έρχεται μια μέρα που πρέπει το μεγάλο Ναι ή το μεγάλο το Όχι να πούνε. Φανερώνεται αμέσως όποιος τόχει έτοιμο μέσα του το Ναι, και λέγοντάς το πέρα πηγαίνει στην τιμή και στην πεποίθησί του. Ο αρνηθείς δεν μετανοιώνει. Αν ρωτιούνταν πάλι, όχι θα ξαναέλεγε. Κι όμως τον καταβάλλει εκείνο τ' όχι –το σωστό– εις όλην την ζωή του.

[1901]

Το παράπονο

*Εδώ στου δρόμου τα μισά
έφτασε η ώρα να το πω
άλλα είν' εκείνα που αγαπώ
γι' αλλού γι' αλλού ξεκίνησα*

*Στ' αληθινά στα ψεύτικα
το λέω και τ' ομολογώ
σαν να 'μουν άλλος κι όχι εγώ
μες στη ζωή πορεύτηκα*

*Όσο κι αν κανείς προσέχει
όσο κι αν το κυνηγά
πάντα πάντα θα 'ναι αργά
δεύτερη ζωή δεν έχει.*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιον κίνδυνο επισημαίνει ο Ποιητής στον τελευταίο στίχο του ποιήματος; Απαντήστε, αφού διαβάσετε και το ποίημα «Το παράπονο» από *Τα ρω του έρωτα* του Ελύτη;
2. Ποια στάση ζωής προτείνει ο Καβάφης; Απαντήστε, αφού διαβάσετε και το ποίημα CHE FECE... IL GRAN RIFIUTO

ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ: Κ.Π. Καβάφης «Όσο μπορείς»

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ: Νεοελληνική Λογοτεχνία, Νεοελληνική Γλώσσα

ΤΑΞΗ: Γ' Γυμνασίου

Ώρες που διατίθενται: 2

Υλικό και μέσα διδασκαλίας:

1. MS Word, MS Power point
2. Explorer: Δικτυακοί τόποι:
 - a. <http://www.lsa.umich.edu/kelsey/galleries/Exhibits/cavafy/cavafy.html>
 - b. www.snhell.gr
 - c. <http://cavafis.compupress.gr/index.htm>
 - d. <http://users.compulink.gr/apet/kavafis/kavaf11.htm>

Επιμορφωτής: Παπαδαντωνάκης Ανδρέας

ΣΤΟΧΟΙ:

- Η Γνωριμία με τον ποιητή και το έργο του.
 - Η δημιουργική προσέγγιση του ποιήματος με κατευθυνόμενη αυτενέργεια.
 - Η προσέγγιση με το αξιακό σύστημα του ποιητή όπως καταγράφεται στο συγκεκριμένο ποίημα.
 - Η αισθητική απόλαυση.
 - Δημιουργία κινήτρων για προσωπική ποιητική έκφραση του μαθητή.
 - Η αξιοποίηση των κειμενικών και εξωκειμενικών στοιχείων για το σχολιασμό και την ερμηνεία του ποιήματος.
 - Η συναισθηματική προσέγγιση μέσα από την αξιοποίηση διαφορετικών αναπαραστατικών μορφών.
 - Παραγωγή γραπτού λόγου ενταγμένου σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο.
 - Η σύνδεση του λόγου με τη λειτουργικότητα που μπορεί να έχει σε συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίπτωση.
-
- Να εξοικειωθούν με την παρατήρηση της εικόνας και την άντληση πληροφοριών από αυτή.
 - Να κινητοποιήσουν τη σκέψη και τη φαντασία τους
 - Να αξιοποιήσουν την ομαδική συνεργασία
 - Να εξοικειωθούν με ανοικτά περιβάλλοντα μάθησης.
 - Η διερεύνηση και επιλογή πληροφοριών μέσα από το πλούσιο υλικό του διαδικτύου.

«Όσο μπορείς»

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα έχει σε φωτοτυπία αλλά και σε ηλεκτρονική μορφή (σε word) ένα φύλλο εργασίας. Σε κάθε φύλλο εργασίας υπάρχουν υπερσύνδεσμοι που οδηγούν σε διευθύνσεις στο διαδίκτυο απ όπου οι μαθητές θα αντλήσουν το υλικό για τις απαντήσεις τους. Πριν αρχίσει η διερεύνηση, η καθηγήτρια μιλά για τη ζωή και το έργο του Καβάφη, μέσα από ένα power point που παρουσιάζεται είτε με βιντεοπροβολέα, είτε σε κάθε σταθμό εργασίας. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος η καθηγήτρια κινείται ανάμεσα στις ομάδες βοηθώντας τους μαθητές στην διερεύνηση, σε ρόλο συμβουλευτικό. Στο τέλος, κάθε ομάδα, ανακοινώνει στην τάξη, τα αποτελέσματα της εργασίας της.

Ο χωρισμός των μαθητών σε ομάδες έγινε με την παρακάτω λογική:

- **1^η ομάδα:** Κινείται περισσότερο στην κατεύθυνση της αποκόμισης πληροφοριών για το έργο γενικά και τη ζωή του ποιητή. Μέσα από μια διερευνητική διαδικασία, οι μαθητές αποκομίζουν πληροφορίες που χρησιμοποιούν για την κατανόηση του κειμένου και συνθέτουν το δικό τους γραπτό σχόλιο για τη στάση ζωής του ποιητή, όπως καταγράφεται στο συγκεκριμένο ποίημα, επιβεβαιώνοντας την μέσα από το βιογραφικό σημείωμα στο σπουδαστήριο Νέου ελληνισμού και στο δικτυακό τόπο «Ιθάκη».
- **2^η ομάδα:** Κινείται στην κατεύθυνση της διερεύνησης της γλώσσας του κειμένου. Επιδιώκεται μια προσέγγιση της γλωσσολογικής σύνθεσης, μέσα από τη διερεύνηση της λειτουργίας των λέξεων σε σχέση με το περιεχόμενο. Η ομάδα αυτή με τη βοήθεια του κόμβου της Νεοελληνικής Γλώσσας προσεγγίζει το αισθητικό νόημα συγκεκριμένων λέξεων του ποιήματος, και επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα μέσα από δοκιμές χρήσης τους σε διαφορετικά περιβάλλοντα.
- **3^η ομάδα:** Η ομάδα αυτή κινείται στην κατεύθυνση της αισθητικής προσέγγισης, με την αξιοποίηση και ερμηνεία κειμενικών και εξωκειμενικών στοιχείων. Συγκεκριμένα η ομάδα παρατηρεί το χειρόγραφο του ποιήματος «Τα κεριά», ακούει την απαγγελία του ποιήματος από τον Γ. Σαββίδη και καταγράφει τις όποιες αισθητικές εμπειρίες προκύπτουν. Πρακτικά «δοκιμάζει» το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, μέσα από την ηχογράφηση μιας δικής της απαγγελίας.
- **4^η ομάδα:** Παρατηρεί φωτογραφίες των χώρων στους οποίους έζησε ο ποιητής και αξιοποιώντας τα ερεθίσματα που δέχεται από την περιήγηση, συμμετέχει συγκινησιακά και βιωματικά μέσα από τη σύνθεση ενός δικού της κειμένου που ξαναγεί τους υπόλοιπους μαθητές στο σπίτι του ποιητή.
- **5^η ομάδα:** Περιηγείται στο πλούσιο φωτογραφικό υλικό των δικτυακών τόπων www.snhell.gr, και <http://cavafis.compupress.gr>
Γνωρίζει τον ποιητή μέσα από μια σειρά φωτογραφιών σε διάφορες περιόδους της ζωής του και αξιοποιώντας και την περιγραφή του Καβάφη από το βιβλίο του Τίμου Μαλάνου, «Ο Καβάφης απαραμόρφωτος», συνθέτει μια δική της περιγραφή για τον ποιητή, που ανακοινώνει στην τάξη.

Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ «Στα 200 π.Χ.»

Στόχοι:

- ✓ Γνωριμία των μαθητών με τον ιστορικό Καβάφη
- ✓ Βίωση του περιεχόμενου του και ιδιαίτερα της περριρέουσας αυτό ατμόσφαιρας
- ✓ Να κατανοήσουν οι μαθητές πώς κάτω από το ιστορικό γεγονός το ντυμένο με τον οίκτο και την ειρωνεία περνάει ο σύγχρονος κοινωνικο-εθνικός προβληματισμός του ποιητή
- ✓ Σύγκριση με το ποίημα «Ποσειδιωνιάται». Το «Στα 200 π.Χ.» σε πρώτο πλάνο φωτίζει την ελληνική πλημμυρίδα της Ανατολής και σε δεύτερο επίπεδο ξεσκεπάζει τη γλωσσική αλλά και του γένους μας την έκπτωση

Μέθοδος: ερμηνευτική

Αφόρμηση:

Εγώ είμαι ποιητής ιστορικός· ποτέ μου δε θα μπορούσα να γράψω μυθιστόρημα ή θέατρον· αλλ' αισθάνομαι μέσα μου 125 φωνές να με λένουν ότι θα μπορούσα να γράψω ιστορίαν.» Κ.Π.Καβάφης

«Στην ιστορία όχι την ένδοξη αλλά τη μεταβατική, την ελληνιστική με τη διάχυτη ηθική και πολιτική σύγχυση [...] ο Καβάφης αναγνωρίζει τα συμπτώματα της κοινωνίας του καιρού του, την κοινωνία της «παρακμής» Mario Vitti : «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» εκδ. Οδυσσέας

Αξιοποιούμε το εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου για την ιστορική πλαισίωση του ποιήματος

Ερμηνευτική προσέγγιση

- ✓ Στα 200 π.Χ.: το ποίημα μας τοποθετεί με τον **τίτλο** του όχι στην ακμή της ελληνιστικής εποχής αλλά στην καμπή της, με προοπτική την υπολανθάνουσα εμφάνιση της Ρώμης στο προσκήνιο, δέκα χρόνια πριν από τη μάχη της Μαγνησίας και 134 χρόνια μετά τη μάχη του Γρανικού. Ακόμη, δημοσιεύτηκε στα 1931
- ✓ Το ποίημα είναι γραμμένο σε α' πληθυντικό πρόσωπο και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της διαλεκτικής σχέσης που ανέπτυξε ο Καβάφης με την ιστορία.
- ✓ **3 χρόνοι λειτουργούν στο ποίημα:** Ο φανταστικός ομιλητής του ποιήματος εκπροσωπώντας τον ελληνικό κόσμο των ελληνιστικών βασιλείων *«Εμείς»* μοιάζει να αξιολογεί τα γεγονότα του παρελθόντος (**νικηφόρα εκστρατεία του Μ.Αλεξάνδρου**) με την πείρα της δικής του παρακμασμένης εποχής (**200 π.Χ.- 10 χρόνια πριν από την καταλυτική μάχη της Μαγνησίας που σήμανε την οριστική επικράτηση της Ρώμης**) αλλά και τη λανθάνουσα ιστορική εμπειρία του Ποιητή, ο οποίος γράφει αυτό το ποίημα στα **1931** (9 χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τη δραματική συρρίκνωση του Ελληνισμού)
- ✓ **Ύψος ποιήματος:** λόγια και σε αρκετά σημεία ρητορική και ειρωνική γλώσσα
- ✓ **Θέμα:** *«πλην Λακεδαιμονίων»:* η θέση και η στάση της Σπάρτης στην Πανελλήνια εκστρατεία του Μεγαλέξαντρου **Στίχοι – κλειδιά**
 - A) «Είναι κι αυτή μια στάσις. Νιώθεται»**
 - B) «Για Λακεδαιμονίους να μιλούμε τώρα!»**
- ✓ **«Είναι κι αυτή μια στάσις. Νιώθεται»:** *αδιαφόρησαν – δεν ήσαν – δε θα τους φαίνονταν:* 3 ρήματα – 3 αρνήσεις που απρόσμενα συμπυκνώνονται σε μια κατάφαση: *Νοιώθεται*
- ✓ Το σύνολο συμπληρώνεται με μια σειρά επιρρημάτων: *παντάπασι, μα φυσικά- Α, βεβαιότατα* που ξεσπεπάζουν το λεπτό στρώμα καβαφικής ειρωνείας που μάλλον πικρός οίκτος είναι για μια δονκιχωτική αξιοπρέπεια που γίνεται στάση ζωής απελπιστικά στείρα για τα άτομα και τους λαούς κάθε εποχής. Είναι το ειδικό βάρος του *«πλην»* που δραματικά απομονώνει τους Λακεδαιμονίους από το δρόμο της Ανατολής που άνοιξε το δόρυ των Πανελλήνων του Μεγαλέξαντρου.
- ✓ **«Για Λακεδαιμονίους να μιλούμε τώρα!»:** Από το ρήμα *μιλούμε* ορίζουμε δύο υποκείμενα: *«εμείς»* που υψώνουν δυναμικά το κάθε ρήμα. Το **πρώτο «εμείς»** δεμένο με το ρήμα *«βγήκαμε»* τονίζεται μορφολογικά με την άνω τελεία. Επίπεδο δράσης – αντίδρασης, άρα δημιουργίας: η Πανελλήνια εκστρατεία -> Φάσεις της: Γρανικός – Ισσός – Άρβηλα / χαρακτηρισμός της με αύξουσα κλίμακα: *θαυμάσια, πανελλήνια, νικηφόρα, περίλαμπρη, περιλάλητη, δοξασμένη, απaráμιλλη.* / αποτέλεσμα: *«βγήκαμ' εμείς: ελληνικός, καινούριος κόσμος, μέγας»->* δημιουργηθήκε, λοιπόν, ένας κόσμος που είναι πρώτα ελληνικός, μετά καινούριος, αφού γεννήθηκε αυτόνομος μέσα από ένα χωνευτήρι λαών και πολιτισμών και τέλος μέγας με όλο το βάρος που μπορεί να φέρει αυτό το επίθετο. Πλάι του τώρα το **δεύτερο «εμείς»** με τις επεξηγήσεις του: *Αλεξανδρείς, Αντιοχείς, Σελευκείς, επίλοιποι Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας, οι εν Μηδία, οι εν Περσίδι,* όλοι ένας κόσμος *«στοχαστικών προσαρμογών»* με δράση ποικίλη και αέναη κίνηση σε κάθε παράλληλο και συντεταγμένη της Ανατολής αλλά σε κάθε περίπτωση ένας κόσμος ελληνικός που οδήγησε την Ελληνική γλώσσα *«την κοινή ελληνική λαλιά»* ως *«μέσα στην Βακτριανή», «ως τους Ινδούς»*
- ✓ Η άμετρη **εθνική υπερηφάνεια** του Ποιητή εμπεδώνεται με αναφορά σε κάποιους άλλους στίχους του *«... Υπήρξε δίκαιος, σοφός, γενναίος, Υπήρξεν έτι το άριστο εκείνο, Ελληνικός. Ιδιότητα δεν έχει η ανθρωπότης τιμιωτέραν... Επιτύμβιον Αντίochου βασιλέως Κομμαγενής*

« ...Ας την παραδεχτούμε την αλήθεια πια: είμεθα Έλληνες κι εμείς – τι άλλο είμεθα;»
επάνοδος από την Ελλάδα
- ✓ Και ξαφνικά μέσα από το φορτισμένο ύψος της διάσπαρτης λαλιάς και του κόσμου των ανεπανάληπτων στοχαστικών προσαρμογών πέφτουμε στο αρνητικό της εικόνας, στην ειρωνεία. Είναι το περίφημο **«Για Λακεδαιμονίους να μιλούμε τώρα».** η ανελέητη, η ψυχρή θέα των πραγμάτων. Μια ειρωνεία που ελέγχει, χλευάζει, χαιρεκακεί κι εκθέτει τη μονότροπη ή αντιφατική συμπεριφορά. Το τραγικό εκείνο *«πλην»*, σαν πρώτη κατάθεση, με το ειρωνικό *«τώρα»* δίνουν το σημαινόμενο που είναι δίμορφο:
 - α) ο «ποιητής ιστορικός» στην τράπεζα του παρόντος καταμετρά προσεχτικά με περίσκεψη και αιδώ τα τόσα *«πλην»* του γένους των Ελλήνων, τα μπολιασμένα μέσα σε συμφορές, ξεριζωμούς και διχασμούς και κάνει τον απολογισμό του.
 - β) *«Τώρα»*, στα 200 π.Χ. δεν αξίζει πλέον να μιλάει κανείς για τους Σπαρτιάτες, λόγω της αλαζονικής ανωτερότητας που έδειξαν, όταν αρνήθηκαν να ακολουθήσουν την εκστρατεία του Μ.Αλεξάνδρου 130 χρόνια νωρίτερα. Αλλά και *«τώρα»*, το 1931, που ο Ελληνισμός παρηκμασμένος και αποδυναμωμένος, παραγκωνισμένο στοιχείο της Pax Britanica οσμίζεται αδιάφορος και κορεσμένος τον αέρα του Μεσοπολέμου, ε, τώρα πώς να μη μιλάμε για Λακεδαιμονίους;
- ✓ **«Είναι ένδειξη της μαεστρίας του Ποιητή σ' αυτό το προτελευταίο ποίημα, το ότι μπορεί να κρατάει «και την πίτα γερή και το σκύλο χορτάτο»:** μπορεί να αντιμετωπίζει με ειρωνεία μια στάση, κι ωστόσο να καταφέρνει να πείσει τον αναγνώστη για τις αλήθειες που κλείνει μέσα της» Ed.Keeley, «Η οικουμενική προοπτική» (Εισαγωγή στην ποίηση του Καβάφη, σ. 335-336)

Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΑΤΑΙ

Την γλώσσα την ελληνική οι Ποσειδωνιάται
εξέχασαν τόσους αιώνας ανακατευμένοι
με Τυρρηνούς και με Λατίνους κι άλλους ξένους.
Το μόνο που τους έμενε προγονικό
ήταν μια ελληνική γιορτή, με τελετές ωραίες,
με λύρες και με αυλούς, με αγώνες και στεφάνους.
Κι είχαν συνήθειο προς το τέλος της γιορτής
τα παλαιά τους έθιμα να διηγούνται
και τα ελληνικά ονόματα να ξαναλένε,
που μόλις πια τα καταλάμβαναν ολίγοι.
Και πάντα μελαγχολικά τελείων' η γιορτή τους.
Γιατί θυμούνταν που κι αυτοί ήσαν Έλληνες-
Ιταλιώται έναν καιρό κι αυτοί·
και τώρα πώς εξέπεσαν, πώς έγιναν,
να ζουν και να ομιλούν βαρβαρικά
βγαλμένοι - ω συμφορά!- απ' τον ελληνισμό.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς παρουσιάζει ο Ποιητής την Πανελλήνια Εκστρατεία; Ποια επιτεύγματά της αξιολογεί ως σημαντικότερα και γιατί;
2. Γιατί οι Λακεδαιμόνιοι απουσίαζαν από την Πανελλήνια Εκστρατεία και πώς σχολιάζει 130 χρόνια μετά τη στάση τους αυτή ο ομιλητής;
3. Διαβάστε συγκριτικά τα ποιήματα «Στα 200 π.Χ.» και «Ποσειδωνιάται» και σχολιάστε ειδικότερα το στοιχείο της ανατροπής που περιέχουν τα δύο ποιήματα: στο πρώτο ακόμα και η Περσία εξελληνίζεται, ενώ στο δεύτερο οι Ιταλιώτες Έλληνες βαθμιαία εκβαρβαρίζονται.

Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ "Στα 200 π.Χ." ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Διαβάστε προσεκτικά το εισαγωγικό σημείωμα του σχολικού βιβλίου και χωρίστε το ποίημα σε δύο ενότητες. Δώστε πλαγιότιτλους.

.....
.....
.....

2. Πόσα και ποια χρονικά επίπεδα διακρίνονται στο ποίημα; (Απαντήστε στην ερώτηση αφού λάβετε υπόψη σας :

α) τον τίτλο, (το παρόν της αφήγησης)

β) την εποχή στην οποία αναφέρεται ο ομιλητής στο μονόλογό του

γ) την εποχή που δημοσιεύτηκε το ποίημα (βλέπε εισαγωγή), (την εποχή αυτή έχει συρρικνωθεί ο Ελληνισμός της Ανατολής με τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922)

.....
.....
.....

1^η ΕΝΟΤΗΤΑ

Μελετήστε προσεκτικά την πρώτη ενότητα και απαντήστε.

3. Παρακολουθήστε την πορεία σκέψεων του ομιλητή καθώς διαβάζει την επιγραφή.

- α) ποια η πιθανή αντίδραση των Σπαρτιατών;
-
- β) για ποιους λόγους;
-
-

4. Στίχος 11 **«Είναι κι αυτή μια στάσις. Νιώθεται.»** Ο ομιλητής φαίνεται να δείχνει κατανόηση και συγκαταβατικότητα για την αντίδραση των Σπαρτιατών.
Α) Μελετήστε το ακόλουθο κείμενο:

ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ: Η ειρωνική γλώσσα του Καβάφη ...Με τον όρο «ειρωνεία» και «ειρωνική γλώσσα» εννοώ το είδος της έκφρασης που δημιουργεί το χώνεμα της λεκτικής ειρωνείας του Καβάφη με τη δραματική του ειρωνεία. Με την πρώτη ο Καβάφης υποβάλλει νοήματα και αισθήματα που δε βρίσκονται στις λέξεις του, και που είναι διαφορετικά ή αντίθετα από το νόημα που αυτές εκφράζουν. Με τη δεύτερη δημιουργεί αντιθέσεις καταστάσεων που, υποβάλλοντας ή αποκαλύπτοντας την αληθινή όψη των πραγμάτων, αποδεικνύουν την ιδέα των ηρώων του για την πραγματικότητα μια τραγική αυταπάτη...

Β) Εντοπίστε και καταγράψτε τα επιρρήματα στους στίχους 2-10 (διαβάστε, χωρίς τα επιρρήματα, τι παρατηρείτε;)

.....

.....

.....

A + B Καταγράψτε τις εκτιμήσεις σας σχετικά με το αν εντοπίζετε τη λεπτή ειρωνεία και αν ασκείται τελικά κριτική με αυτόν τον τρόπο από τον ομιλητή προς την αδιαφορία των Σπαρτιατών.

.....

.....

.....

2^η Ενότητα

Μελετήστε προσεκτικά τη δεύτερη ενότητα και απαντήστε.

5. Μελετήστε τους στίχους 12-16 και δώστε έναν υπότιτλο, (αφού λάβετε υπόψη σας το στίχο 17)

.....

6. Μελετήστε τους στίχους 17-22 και
Α) Καταγράψτε το χείμαρρο των μεγαλόστομων επιθέτων με τα οποία εξυμνεί θριαμβικά την εκστρατεία. Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγετε σχετικά με το λειτουργικό τους ρόλο;

.....

.....

Δ) Ποιο ήταν το αποτέλεσμα της ένδοξης αυτής εκστρατείας; (βλέπε στ.21-22).

.....

7. Μελετήστε τους στίχους 23-30.
Α) Ο ομιλητής απαριθμεί τα Ελληνιστικά βασίλεια της Ανατολής, **«με τες εκτεταμένες επικράτειες»** (καταγράψτε τα) , την απεραντοσύνη του χώρου στον οποίο εκτείνεται η ελληνική επιρροή, η δράση και κυρίως η γλώσσα (καταγράψτε τις περιοχές).

.....

.....

B) Για τον ομιλητή (και όχι μόνο) το ποιο σημαντικό στοιχείο που επέδρασε πολιτισμικά στους άλλους λαούς είναι η ελληνική γλώσσα. Πώς, με ποιους τρόπους τονίζεται στο κείμενο η σημασία της γλώσσας (στ. 29-30);

8. Μελετήστε ξανά τη 2^η ενότητα.
«Έτσι, πλην Λακεδαιμονίων» Πώς φαντάζεστε ότι συνδέεται αυτή η φράση με όσα ακολουθούν αλλά ιδιαίτερα με τον τελευταίο στίχο του ποιήματος;

9. Συγκρίνετε τον τελευταίο στίχο του ποιήματος με τον στίχο 11 και τα σχόλιά σας γι αυτόν.
Εξακολουθεί ο ομιλητής να χρησιμοποιεί «λεπτή» ειρωνεία ή πρόκειται για σαρκασμό και περιφρόνηση, που εκφράζεται μάλιστα έντονα με θαυμαστικό;

Λάβετε υπόψη σας ότι ο τελευταίος στίχος έχει πάρει παροιμιακή σημασία και χρησιμοποιείται για κάποιον που έχει χάσει την αξία ή την αίγλη του και δεν αξίζει τον κόπο να γίνεται λόγος γι' αυτόν.

10. Διαβάστε στο εισαγωγικό σημείωμα ό,τι αφορά στον ομιλητή. Τεκμηριώστε τα ήδη υπάρχοντα στοιχεία με τα στοιχεία που θα προκύψουν απαντώντας στις παρακάτω ερωτήσεις, προσθέστε ότι χρειάζεται, ώστε να περιγράψετε τον αφηγητή πληρέστερα.

- 1. Από ποιο στίχο και έπειτα το ύφος του ομιλητή γίνεται ρητορικό, θριαμβικό, στομφώδες; Γιατί;
- 2. Ποιο ρηματικό πρόσωπο χρησιμοποιεί στους στίχους 21-30; Γιατί;
- 3. Πώς αισθάνεται;